

GERONTOLOGIK DISKURS STRATEGIYASINING TILSHUNOSLIKDA O‘RGANILISHI

Xomidova Malohat Oktyabrjon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Umumiy va qiyosiy tilshunoslik
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tibbiy nutqni o‘rganish zamonaviy shifokorning nutq qiyofasini tasavur qilish, bemorga og‘zaki ta’sir qilishning samarali usullarini aniqlash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: *gerontologiya, diskurs, muloqot, matn.*

Аннотация: Исследование медицинской речи дает возможность представить речь современного врача, определить эффективные способы речевого воздействия на пациента.

Ключевые слова: *геронтология, дискурс, коммуникация, текст.*

Abstract: The study of medical speech allows to imagine the speech of a modern doctor, to determine the effective methods of verbally influencing the patient.

Key words: *Gerontology, discourse, communication, text.*

Hozirgi vaqtda tibbiy yordam sohasida samarali muloqotni tashkil etish muammolari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bu sog‘liqni saqlash muassasalarida qo‘llaniladigan shifokor va bemor o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar modellarining o‘zgarishi bilan bog‘liq. Uning kasbiy malakasi shifokorning so‘zlardan foydalanish qobiliyatiga va nutq madaniyati darajasiga bog‘liq. Shu munosabat bilan shifokorlar (birinchi navbatda professional shifokorlar) tili, ularning nutqiy xulq-atvori lingvistik tadqiqotlarning muhim obyekti hisoblanadi. Xorijiy tilshunoslikda ham, mahalliy tilshunoslikda ham tibbiy nutqqa bag‘ishlangan yetarli miqdorda asarlar mavjud (L.S.Beylison, V.I.Karasik, V.V.Jura, S.L.Mishlanova, M.I.Barsukova, G.N.Nosachev, V.V.Xarchenko, M.A. Bryunton, Balintova, Radeski 1992.

M.I.Barsukovanning ta’kidlashicha, tibbiy nutqni o‘rganish zamonaviy shifokorning nutq qiyofasini tasavur qilish, bemorga og‘zaki ta’sir qilishning samarali usullarini aniqlash imkonini beradi. Biroq, adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy tilshunoslikda shifokor uchun professional muloqot qoidalarini o‘rnatishga imkon beradigan tibbiy nutqning strateglari va taktikasini o‘rganadigan juda kam asarlar mavjud.

Diskurs atamasi (*fransuzcha.* – nutq) – ekstralingvistik – pragmatik, sotsial-madaniy, psixologik va boshqa omillar bilan uyg‘unlashgan izchil matn; voqea aspektida olingan matn; Maqsadli ijtimoiy harakat sifatida, odamlarning o‘zaro ta’sirida va ularning ongi mexanizmlarida (kognitiv jarayonlar) ishtirok etuvchi tarkibiy qism sifatida qaraladigan nutq. Nutq – bu "hayotga botgan" nutq. Shuning uchun, "muloqot" atamasi "matn" atamasidan farqli o‘laroq, tirik hayot bilan aloqalari bevosita tiklanmagan qadimgi va boshqa matnlarga taalluqli emas.

Gerontologiya zamonaviy fanlardan biri sifatida qadimgi tarixning biologik, psixologik, tibbiy, falsafiy va ijtimoiy jihatlarini o‘z ichiga oladi.

Zamonaviy tilshunoslikda tibbiyot sohasidagi nutq pragmlingvistik, psixolingvistik va sotsiolingvistik pozitsiyalardan ko‘rib chiqiladi. Tibbiy nutqni o‘rganishga turli yondashuvlar uning ta’riflarining ko‘pligini belgilaydi. L.S. Beylison tibbiy nutqni "tizimni shakllantiruvchi xususiyatlari uning maqsadi, tipik ishtirokchilari (shifokor va bemor) va muloqotning ijtimoiy-madaniy sharoitlari bo‘lgan ko‘p qirrali kommunikativ shakllanish" deb hisoblaydi [Beilinson, 2000: 117].

S.I.Madjayeva tibbiy nutqni “muayyan pragmatik xususiyatlarga ega bo‘lgan va davolash va profilaktika funksiyalarini amalga oshirish uchun tibbiy muhitda ishlaydigan og‘zaki va noverbal tuzilmalar yig‘indisi deb ta’riflaydi. Tibbiy nutq tibbiy faoliyatning funksiyalarini o‘z ichiga

oladi: ijtimoiy tajribani tarjima qilish, informatsion, kognitiv, ijodiy, kommunikativ, tartibga solish funksiyalari" [Madjaeva 2015: 43].

Tibbiyot mutaxassislarining kasbiy madaniyatini amalga oshirish natijasida tibbiy nutqni hisobga olgan holda, tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, "tibbiy nutqning tuzilishi va mazmuni kasbiy hamjamiyatning ma'naviy qadriyatlar va me'yorlari, ijtimoiy-ma'naviy-axloqiy sohaning maqsad va vazifalari bilan belgilanadi. madaniy amaliyotlar va uning a'zolarining kasbiy faoliyati" [Kurilenko, Makarova, Loginova, 2012]. Ushbu pozitsiyalardan kelib chiqqan holda, tibbiy nutq madaniyati nuqtai nazaridan sotsiallingvistik tadqiqotlar va ilmiy tushunishning o'rganish obyekti hisoblanadi.

Bizning fikrimizcha, "tibbiy nutq" atamasining o'zi uni boshqa nutq turlaridan ajratib turuvchi va uning tibbiyotga mansubligini belgilovchi komponentni ifodalaydi. Biroq, "tibbiyot" so'zi ushbu tushunchaning nuqtai nazariga qarab turli xil ma'nolarga ega bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, keng ma'noda tibbiyot "salomatlik va kasalliklar, kasalliklarni davolash va oldini olish, shuningdek, odamlar salomatligini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan amaliy faoliyat tog'risidagi fanlar majmui" deb ta'riflanadi [Ozhegov, Shvedova 1999: 348]. Sotsiologiyada tibbiyot o'ziga xos qadriyatlarga (maqsadlar, tamoyillar, kodlar), tuzilmaga, funksiyalarga, muassasa ichidagi tashkil etish shakllariga, belgilarga, maqomlarga va rollarga (shifokorlar, bemorlar, davlat va boshqalar) ega bo'lgan ijtimoiy institut sifatida ajralib turadi), kasbiy tabaqalanish tizimi va kasbiy ta'lim tizimi.

Tibbiyotni tushunishning taqdim etilgan yondashuvlari zamonaviy tilshunoslikda tibbiy nutqni o'rganishning yetakchi yo'nalishlarini aniqladi, ularni shartli ravishda quyidagi guruhlarga birlashtirish mumkin:

1. Tibbiy nutqni kognitiv-kommunikativ yondashuv nuqtai nazaridan tadqiq qilish, uning diqqat markazida tibbiyotning "subtil"i, "maxsus maqsadlar uchun til" (LSP - Language for Special Purpose), maxsus til, professional nutq [Kochetkova 1999; Bogatikova, Mishlanova, Filippova 2014, Kazakova 2013].

2. Tibbiy nutqning institutsional, ya'ni tibbiyotning ijtimoiy instituti bilan bog'liq bo'lgan faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish.[Karasik 2000; Barsukova 2007; Sidorova 2008; Jura 2009; Heritage, Maynard 2006]. Darhol ta'kidlash kerakki, bu yondashuvlar bir-biriga zid emas, balki diqqatni tibbiy nutqning individual jihatlariga qaratadi va bir-birini to'ldirib, ushbu hodisaning mohiyatini ochib beradi.

Shunday qilib, kognitiv-kommunikativ yondashuv nuqtai nazaridan tibbiy nutq har xil turdagi bilimlar shakllanadigan, to'plangan va ifodalanadigan maxsus sohadagi nutq-aqliy faoliyat sifatida qaraladi: maxsus va oddiy [Aleksieva, Mishlanova 2002]. Maxsus bilimlar tadqiqotchilar tomonidan maxsus (kasbiy) faoliyat jarayonida shakllanadigan va kundalik muloqot tilidan farq qiluvchi maxsus til – kasbiy muloqot tili tomonidan xizmat qiluvchi tushunchalar tizimi sifatida belgilanadi [Bogatikova, Mishlanova, Filippova. 2014 yil; Smirnova 2011].

O'z navbatida, professional tibbiy aloqa – bu kasalliklar, ular bilan bog'liq hodisalar, ularning xususiyatlari va fazilatlar haqidagi bilimlarni atamalar va boshqa leksik birliklar orqali kiritish jarayonidir [Madjayeva 2013]. Teskari jarayon ham kuzatiladi – maxsus bilimlarning oddiy bilimga o'tishi [Golev, Shpilnaya 2012; Dymova 2011]. Tibbiy nutqni tavsiflashda kognitiv-kommunikativ yondashuvning o'ziga xos xususiyati tilni muloqot ishtirokchilarining turli darajadagi bilimlari natijasida yuzaga keladigan kommunikativ assimetriya nuqtai nazaridan tahlil qilishdir.

Tibbiy nutq quyidagi qarama-qarshiliklar orqali ko'rib chiqiladi: dunyoning ilmiy tasviri va dunyoning sodda tasviri; professionalning nutqi va marginal odamning nutqi; professional (elita) lingvistik shaxs va noprofessional lingvistik shaxs. Shu munosabat bilan tibbiy nutqda professional tibbiy lug'atdan foydalanishni belgilovchi omillarni o'rganishga alohida e'tibor beriladi: Bu atamalardan foydalangan holda maxsus ma'lumotlarning obyektivligini ta'kidlash

yoki aksincha, assimetriyani yumshatish, yuqori darajaga erishish uchun atamalar, metafora, taqqoslash variantlarini qo‘llash orqali kundalik bilim tashuvchisiga qaratilgan muloqotga intilish bo‘lishi mumkin. [Madjayeva 2008; Reisfild va Uilson 2004].

Boshqa tomondan, tibbiy nutq ishtirokchilarining kommunikativ simmetriyasi nisbatan teng tezaurus darajasiga ega bo‘lgan teng maqomli ishtirokchilarning muloqoti bo‘lgan ilmiy tibbiy nutqni aniqlashga imkon berdi.

Ilmiy tibbiy nutq tibbiyot xodimlarining kasbiy muloqotida amalga oshiriladi, u ma'ruza, konferentsiyada ma'ruza, maslahat va boshqalar bilan ifodalanadi. Ilmiy nutqning qarama-qarshi tomoni – bu teng maqomli aloqa subyektlarining kundalik tibbiy nutqi – bu tibbiyot xodimlari o‘rtasidagi norasmiy muloqot, shuningdek, turli xil kundalik sharoitlarda bemorlar o‘rtasidagi muloqot. Kundalik tibbiy muloqot sohasida faoliyat ko‘rsatadigan diskursiv amaliyot turlari kasalliklar, davolanish, professional folklor, tibbiy hikoyalar va afsonalar va boshqalar haqidagi hikoyalardir [Elkin 2008; Polyakova, Mishlanova 2010].

Tibbiy nutqning konstitutsiyaviy xususiyatlari haqida gapirganda, shuni ta’kidlash kerakki, tibbiy nutq nutqning universal xususiyatlariga ega: dinamizm, sotsializm, integrativlik, dialogiklik, yaxlitlik, kontekstuallik, izchillik, niyatlilik, situatsion shartlilik [Madjayeva 2008]. O‘rganilayotgan nutqning og‘zaki matn sifatida uning o‘ziga xosligini belgilaydigan tizimni tashkil etuvchi kategorik xususiyatlari dialogizm, tuzilish, aniqlik va matnlararolik, shuningdek, intellektuallik va psixologiklikdir [Jura. 2008].

Ushbu hodisaning o‘ziga xos xususiyatlari: aloqa ishtirokchilarining kommunikativ va ijtimoiy assimetriyasi, maxsus leksik tarkibi (terminologiya), maxsus sohada faoliyat ko'rsatishi. Bir qator tadqiqotchilar tibbiy nutqning asosiy toifalari sifatida uning taklif va lingvistik terapevtik yo'nalishini aniqlaydilar [Goncharenko 2008; Kurylenko, Makarova, Loginova 2012].

Shunday qilib, tibbiy nutq universal va o‘ziga xos diskursiv xususiyatlarga ega bo‘lgan maxsus sohada amalga oshiriladigan kommunikativ hodisa sifatida qaraladi. Tibbiy nutq asta-sekin xarakterga ega bo'lishi mumkin va kontinuum sifatida qaralishi mumkin, uning qutbli belgilari simmetrik – assimetrik, rasmiy – norasmiy, ilmiy – kundalik, teng maqom – teng bo‘lmagan maqom kabi qarama-qarshiliklardir.

Adabiyotlar:

1.Sayidrahimova, N. S., & Kabulova, U. S. (2020). General Theoretical Aspects In Synchronical Typological Learning Of English Adverbs (Adverb Goals). Published in International Journal of Research Available at <https://edupediapublications.org/journals>. Available online: <http://edupediapublications.org/journals/index.php/IJR/P>. –Indiya, 384-398.

2.Kabulova, U.S. (2023). “Filologiya” termini haqida. Scienceweb academic papers collection.

3.Sayidmaxamadovna, K.U., & Isakovna, B.R. (2023). “Paremiya” haqida. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 773-777.

4.Sayidmaxamadovna, K.U., & Muratovna, K.Z. (2023). “Frazeologizm” atamasi haqida. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 711-715.

5.Muratovna, K.Z., & Sayidmaxamadovna, K.U. (2023). Tilshunoslarning “Frazeologik birlik” atamasi haqidagi qarashlari. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 768-772.

6.Sayidmahamadovna, S.N., Saidmakhamadovna, K.U., Komiljonovna, K.G., Azimjanovna, T.O., & Ganiyevna, M.D. (2020). Ambiguities in uzbek language-syntactic homonyms. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(7), 6542-6548.

7.Kabulova Umida Sayidmakhamadovna. Ta’limni insonparvarlashtirish to‘g‘risida// JOURNAL OF LANGUAGE AND LIGUISTICS ISSN (Online): 2984-7109 SJIF Impact Factor |(2023): 5.2| <https://sirpublishers.org/index.php/jolal/article/view/84>.

8.Kabilova Zebiniso Muratovna. ENKLITIKA. FONOLOGIZATSIYA. EMFATIK URG‘U// JOURNAL OF LANGUAGE AND LIGUISTICS ISSN(Online): 2984-7109 SJIF Impact Factor |(2023): 5.2| <https://sirpublishers.org/index.php/jolal/article/view/84>.